Engravist

ULUSLARARASI İSTANBUL BASKIRESİM ETKİNLİKLERİ

BİLDİRİ KİTABI *PROCEEDING BOOK*

INTERNATIONAL ISTANBUL PRINTMAKING ACTIVITIES

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Engravist' hakkında

Doç. Dr. Lütfü KAPLANOĞLU

ENGRAVİST Organizasyon Kurul Başkanı

Mağara dönemiyle başlatılan insanlık tarihi, resim ve baskıresim sanatının başlangıcını da oluşturmaktadır. Yazının başlangıcından önce kullanılan baskıresim sanatı, dünyanın her yerinde ortak bir dil olarak kabul edilmektedir.

Püskürtme yöntemiyle şablon baskı, boyalı ellerin bir yüzeye aktarılmasıyla yüksek baskı gravür, çukurdaki boyaların bir yüzeye aktarılmasıyla ise çukur baskı gravür sanatı tarih içinde çeşitli evre ve yöntemler geçirerek günümüze kadar gelmiştir.

Güzelliği, Kültürel geçmişi ve üzerinde kurulmuş medeniyetlerle sürekli adından söz ettiren İstanbul, önce kitap sanatlarında görülen tahra basma gravürleriyle, sonradan özellikle 19. ve 20. Yüzyılda merak ve cazibe merkezi olması sebebiyle birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur.

Osmanlı toprakları ve kültürüne olan merak Anadolu'nun hemen hemen her şehrinin gravür baskılarının yapılmasına sebep olurken; İstanbul'un güzelliği, ihtişamı bu detaylı betimlemelerden fazlaca nasiplenmiştir.

Gravür konusundaki geçmişe dayalı bir altyapısı olan İstanbul'un Osmanlı Devleti'nden sonra yapılan gravür eserlerinde azalma görülmektedir. Sanat fakültelerinde var olan atölye imkanlarının özel atölyelerde olma olasılığının az olması gibi birçok nedenle İstanbul'a ait yani gravürlerin çok az üretilmesi, önce Uluslararası İstanbul Gravürleri Çalıştayı ve sergisini ortaya çıkarmış, buna ilaveten aynı konu başlığı ile geçmişten günümüze İstanbul gravürleri konulu bildirili bir sempozyum fikrinin gerçekleşmesine sebep olmuştur.

"İstanbul" temalı Uluslararası Engravist Gravür Çalıştayı ve Sergisi, Türkiye, Balkanlar ve diğer akraba topluluklar arasında gerçekleştirilen ve özellikle günümüz İstanbul gravürlerinin üretilmesini sağlamak amacıyla Uluslararası 'Engravist' İstanbul Baskıresim Etkinlikleri olarak 28 Şubat-4 Mart 2016 tarihlerinde İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi Baskıresim atölyelerinde gerçekleştirilmiştir.

Etkinlik, İngilizce engraving ve İstanbul'un ilk üç harfi bir araya getirilerek oluşturulan ENGRAVIST markasıyla yapılan baskı resim etkinliğimiz, kapsam ve eylem olarak Türkiye'de bir ilk olma özelliğini barındırmaktadır.

Birleştirici, eğitici, öğretici, güzelleştirici, diyalog kurucu, yardımlaşmaya açık ve çoğaltılabilme özelliğine sahip olan gravür sanatının İstanbul'un kendine has güzelliğinin bir araya getirilmesi şüphesiz hem eğitim bakımından, hem sanatsal, hem kültürel bakımdan birçok önemli açığın kapanmasına katkıda bulunmuştur.

Desteklenmesi halinde gelenekselleştirilmesini planladığımız bu etkinliğin zaman zaman genel, zaman zaman odaklanılmış teknikler üzerinden tekrarlanması düşünülen bu etkinliklerin bienallere, trianellere, festivallere ve uluslararası etkinliklere dönüştürülmesi hedeflerimiz arasındadır.

Organizasyon Komitesi

Engravist 2016

Sempozyum Onursal Başkanı: Rektör Prof. Dr. İsmail Yüksek

Sempozyum Başkanı: Dekan Prof. Dr. Turan Sağer

Organizasyon Kurul Başkanı: Doç.Dr. Lütfü Kaplanoğlu

Organizasyon Kurul Başkan Yardımcısı: Öğr. Gör. Mehmet İlhan

Bilim Kurulu

Prof.Dr. Melihat Tüzün Namık Kemal Üniversitesi

Doç.Dr. Nedret Yaşar Kemerburgaz Üniversitesi

Doç.Dr. Lütfü Kaplanoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Musa Köksal Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nuhoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin Kahraman Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç. Salih Denli Kemerburgaz Üniversitesi

Prof.Safet Spahiu Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya

Prof.Nafi Jashari Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya

Prof. Nehat Beqiri Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya

Doç.Dr. Kenan Zekic Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek

Doç.Peno Penev St Cyril and St Methodius University of Veliko Tırnovo, Bulgaristan

Sempozyum Düzenleme ve Yayın Kurulu

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nuhoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin Kahraman Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç. İsmail Tetikçi Uludağ Üniversitesi

Yrd.Doç. Ali Kılıç Kemerburgaz Üniversitesi

Öğr.Gör. Mehmet İlhan Yıldız Teknik Üniversitesi

Öğr.Gör. Zeynep Özge Kalyoncu Plato Meslek Yüksek Okulu

Arş.Gör. Çağatay Bilsel Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Nur Cemelelioğlu Altın Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Nesli Gül Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Tuğba Renkçi Taştan Yıldız Teknik Üniversitesi

Arş.Gör. Bahadır Uçan Yıldız Teknik Üniversitesi

Öğr.Gör. Murat Toprak Yıldız Teknik Üniversitesi

Öğr. Gör. Ahmet Ziya Sandıkçıoğlu Basın Koordinatörü

Çalıştay Düzenleme Kurulu

Öğr.Gör. Emrah Günay

Öğr.Gör. Burak Satar

Arş.Gör. Tuğba Renkçi Taştan

Arş.Gör. Nur Cemelelioğlu Altın

Arş.Gör. Çağatay Bilsel

Arş.Gör. Nesli Gül

Sergi Seçici Kurul

Prof.Dr. Melihat Tüzün

Doç.Dr. Nedret Yaşar

Doç.Dr. Lütfü Kaplanoğlu

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin Kahraman

Yrd.Doç. İsmail Tetikçi

Öğr.Gör. Emrah Günay

YTB Temsilcisi

Sergi Düzenleme Kurulu

Öğr.Gör. Emrah Günay

Öğr.Gör. Ahmet Dolunay

Arş.Gör. Tuğba Renkçi Taştan

Arş.Gör. Serpil Akdağlı

Arş.Gör. Çağatay Bilsel

Editör

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nuhoğlu

Yapım

Tablet İletişim

www.tabletiletisim.com

Basım

Haziran 2016, İstanbul

Tor Ofset

ISBN

978-975-17-0000-1

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz kopyalanamaz.

BİLDİRİLER *PROCEEDINGS*

Prof. Dr. Ahmet Şinasi İŞLER, "Tarihsel Süreç İçinde Avrupa'da Basılan Kitap ve Haritalarda Ağaçbaskı, Metal Gravür ve Taşbaskı Tekniği İle Çoğaltılan Panoramik İstanbul İllüstrasyonlarından Örnekler" *"The Examples from Panoramic İstanbul Illustrations with Replicated Printed Books and Maps in Wood Printing, Metal Engraving and Lithography Technique in The Historical Process in Europe"* 08

Arş. Gör. Bahadır UÇAN, "Gravürler Üzerinden İstanbul Efsaneleri" *"Istanbul Legends Via Engravings"* 28

Bora FER, "19. Yüzyıl İstanbul Gravürlerinde Toplu Taşıma ve Gündelik Hayat" *"Public Transportation and Everyday Life in 19th Century İstanbul Engravings"* 34

Arş. Gör. Ceren ÇALIŞKAN, "Osmanlı Dönemi Seyahatname ve Gravürlerinde Julia Pardoe ve William Henry Bartlett'in İzlenimleri" *"Julia Pardoe and William Henry Bartlett's Impressions on the travel book and engraving in the Ottoman Period"* 42

Çağatay BİLSEL, "19. Yüzyilda Türkiye'ye Gelen Yabanci Sanatçilarin Gözünden İstanbul Görünümleri, Dönemin Yaşami, Giyim Ve Kuşamini Tanitan Gravürler İncelenmesi" *"The Examination of Engravings on the Istanbul views, life period, clothing and finery from eyes of foreign artists arriving to Turkey on 19th century"* 54

Öğr. Gör. Emrah GÜNAY, "Haydarpaşa Garı'nın Kent Belleğindeki Yeri" *"Haydarpasa Train Station In The Memories Of The City"* 70

Öğr. Gör. Erkan ÇİÇEK, **Öğr. Gör. Ahmet DOLUNAY**, "İstanbul'un 19. Yüzyılında Gravürlerle Yaşam Sahneleri" *"The Living Scenes of Istanbul with Ingravings in the 19th Century"* 76

Doç. Güldane ARAZ AY, "Görünümler ve Ötesi" *"Behind The Images"* 82

Arş. Gör. Gülderen GÖRENEK BEYAZ, "Devrim Erbil'in Sanatı ve İstanbul Temalı Gravürleri" *"Devrim Erbil's Art and İstanbul Themed Engraving"* 88

Doktora Öğrencisi Hatice KARADOĞAN, "Geçmişten Günümüze Gravür Tekniğinin Resim Sanatında Yeri ve İstanbul Gravürleri" *"Until Nowadays The Situation of Engraving Technic in the Paint Art and The Engraving of Istanbul"* 96

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin KAHRAMAN, **Öğr. Gör. İsmail Erim GÜLAÇTI**, "İstanbul Temalı Gravür Çalışmalarında Ekslibris Örnekleri" *"The Exlibris Examples on the Istanbul Themed Engravings Workigns"* 112

Yrd. Doç. Dr. Mehmet NUHOĞLU, **Celal ESER**, "Sanayi- Nefise Mektebi Hâkk (Gravür) Hocası Mösyö Napier'nin Servet-i Fünun Dergisindeki Gravürleri" *"The Fine Arts School Teacher Engravist Napier's Gravures in The Journal of Servet-i Funun"* 122

Doç. Dr. M. Sinan NİYAZİOĞLU, "Tasvir Mi? Temsil Mi? 19. Yüzyıl İstanbul Gravürlerinde İkonografik Dil" *"The Description or The Represent? The Iconographic Language Istanbul Engravings in the 19th Century"* 128

Doktora Öğrencisi, Öğretmen, Müberra BÜLBÜL, "18. ve 19. Yüzyıl Gravürlerinde İstanbul Hipodromu" *"Istanbul Hippodrome in The 18th and 19th Centuries Gravure"* 138

Okt. Necla TOSMUR, "Osmanlı Gravür Sanatında Harem Resimleri" *"The Harem Paintings on the Ottoman Engraving Art"* 148

Arş. Gör. Saliha Nesli GÜL, "Aliye Berger Gravürlerinde İstanbul'un İzleri" *"Influence of "Istanbul" at The Engravings of Aliye Berger"* 156

Nur CEMELELİOĞLU ALTIN, "Tarihin Görsel Sunumu: 15. ve 16. Yüzyıl İstanbul Haritaları" *"The Visual Presentation of History: 15th and 16th Century Istanbul Maps"* 164

Öğr. Gör. Özlem ERZURUMLU JORAYEV, **Doç. Dr. Lütfü KAPLANOĞLU,** "William Henry Bartlett'in İstanbul Gravürlerinde Giyim Kuşam" *"The Clothing and Finery on The William Bartlett's Istanbul Engravings"* 172

BİLDİRİLER *PROCEEDINGS*

Doktora Programı Özlem VARGÜN, "İstanbul Haliç Gravürlerinde Kentin Anlam Haritaları" *"The Meaning Maps of The Urban on the Istanbul Golden Horn Engravings"* 184

Yrd. Doç. Salih DENLİ, "İstanbul Gravürleri Ve Oryantal (Doğulu) Göstergeler" *"The Istanbul Engraving And Oriental (Eastern) Signs"* 192

Doç. Dr. Seza SİNANLAR USLU, "Gravürlerle Bir Meydanın Öyküsü" *"The Story of a Square with The Engravings"* 198

Yrd. Doç. Sezin TÜRK KAYA, **Arş. Gör. Şerife ŞEN,** "Ahmet Şinasi İŞLER'in Gravürlerinde İstanbul Yorumları" *"The Istanbul Comments on The Ahmet Şinasi İŞLER's Engraving Works"* 204

Arş. Gör. Tuğba RENKÇİ TAŞTAN, "Ressam Melchıor Lorck'un İstanbul Temalı Baskıresimleri" *"The Painter Melchior Lorck's Istanbul Themed Printingpictures"* 210

Ubeydullah BİNOL, "19. Yüzyıl İstanbul Gravürlerinde Kent Konutları" *"The Urban Houses in The Istanbul Engravings on The 19th Century"* 216

Yrd. Doç. Umut GERMEÇ, "Çağdaş İstanbul Gravürleri" *"The Contemporary Istanbul Engravings"* 222

Öğr. Gör. Volkan YAVUZ, "Pietercoecke Van Aelst Gravürlerinde İstanbul" *"Istanbul In The Engravings Of Pieter Coecke Van Aelst"* 236

Prof. Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ, Doç. Dr. Rabia ÖZAKIN, Öğr. Gör. Umut ÇELİK, Konservatör Serra KANYAK, "Gravürlerde Ayasofya" *"The Hagia Sophia in the Engravings"* 244

Öğr. Gör. Zeynep Özge KALYONCU, "Gravürlerde İstanbul'da Gündelik Yaşam; Boğaz'ın Güzellikleri Gravürleri Üzerine Bir Araştırma" *"The Daily Living in Istanbul Engravings; A Research on The Bosphorus' Beauty Engravings"* 254

Osmanlı Dönemi Seyahatname ve Gravürlerinde Julia Pardoe ve William Henry Bartlett'in İzlenimleri

Julia Pardoe and William Henry Bartlett's Impressions on the travel book and engraving in the Ottoman Period

Arş. Gör. Ceren ÇALIŞKAN

İstanbul Arel Üniversitesi, cerencaliskan@arel.edu.tr

ÖZET

Osmanlıca'da "hakk" (kazıma, kabartma) sözcüğü anlamına gelen ve grafik sanatların bir dalı olan gravür fotoğraf makinesi yaygınlaşıncaya değin kullanılan bir belgeleme ve resim çoğaltma tekniğidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak kitapları resmetmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. 1494 yılında İtalya ve İspanya'dan gelen Musevi göçmenler ülkeye baskı sanatını getirmişlerdir ve gravür ile seyahatname, 19. yüzyıl sonlarına kadar, dünyanın farklı noktalarının tanınmasında temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Doğu'nun gizemli ve büyülü dünyasını keşfetmek isteyen Avrupalı seyyah ve sanatçılar 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a sayısız ziyaret gerçekleştirmişlerdir. 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda ticaretin gelişmesiyle birlikte çok sayıda seyyah ve sanatçı doğuya daha sık seyahat etme fırsatı yakalamış, bu ziyaretlerinde Osmanlı kültürünü, mimarisini, gündelik yaşamlarını ve doğal güzelliklerini seyahatnamelere ve gravürlere aktarmışlardır. Seyyahlar ve sanatçılar Bizans döneminden itibaren bu topraklarda resim yoluyla gördüklerini tespit etme, belgeleme ve tanıtma çabaları içinde olmuşlardır. Egzotizm, romantizm ve oryantalizmden etkilenen seyyahlar yazdıklarını kitaplara dökmüş, gravür sanatçıları ise yazılanları resmetmişlerdir. İlk olarak en çok resmedilen temaların başında boğaz, saraylar, camiler, hamamlar, gündelik yaşam, harem, mesire yerleri ve çarşılar yer alırken daha sonraları kentlerin mimarisi ve sokakları da resmedilmeye başlanmıştır.

Makalede Osmanlı dönemi İstanbul'unda yazılmış ve resimlenmiş olan, gündelik yaşamına dair önemli ve belgeleyici nitelikte olan gravürlere ve seyahatnamelere değinilmektedir. İki bölümden oluşan makalenin ilk bölümde gravür ve seyahatname kavramlarına değinilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki seyahatname ve gravürün gelişimine etki eden olaylar kronolojik bir sırayla verilmiştir. İkinci bölümde ise dönemin önemli yazarlarından Julia Pardoe'nin kaleme aldığı, William H. Bartnett'in resmettiği Boğazın Güzellikleri adlı seyahatname seçilen gravürleri göstergebilimsel bağlamda incelenmektedir. Gravürler, içinde bulunulduğu yılların fiziki ve sosyolojik yapısı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Keywords: Gravür, Osmanlı gravürleri Julia Pardoe, William H. Bartnett, Boğaz'ın Güzellikleri.

ABSTRACT

The Ottoman "hakk" (engraving, embossing) word meaning art and graphic images of a document and replicate the techniques used and the occurrence engraving camera with a branch. first it began to be used to depict the book in the Ottoman Empire. Voyagers and artists who wanted to discover magical and mysteries eastern world had visited in İstanbul which was capital of Ottoman Empire in 15. century. At the end of the 18th century and beggining of the 19th century, following the development of trade, many voyager and artist had got a chance for visit East. They drew Ottoman culture, architecture, daily life and natural scene on engravings. Voyagers and performers to identify what they see through the pictures in this land from the Byzantine period, have become in documenting and promoting efforts.Voyager who impressed from egsotism, romantism and orientalism wrote them on books and artists draw them. First, one of the most picturesque theme bhosporous, palaces, mosques, baths, daily life, harem, recreation areas and bazaars architecture and streets of the later city that is taking place, began to be depicted.

The article was written in Ottoman Istanbul and depicted, important documentary about the everyday life and are discussed in the quality of the engraving and travelogues. The article consists of two parts, the first section is addressed to the engraving and travel concept. events affecting the development of the Ottoman Empire travelogue and engravings are given in chronological order. In the second part of the period's most important writers penned Julia Pardoe, William H. Bartnett called a travelogue through the "Beauty

of Bosphorus" that depicts selected engravings are examined in the context of semiotics. Engravings, inside it contains important information about the physical and social structure that made the year.

Keyywords: Engraving, Ottoman Engraving, Julia Pardoe, William H. Bartnett, Beauty of Bosphorus.

GİRİŞ

Avrupa'dan 15. yüzyıldan başlayarak, 18. ve 19. yüzyılda artarak devam eden ziyaretler görsel ve yazılı önemli miraslar bırakmıştır. Avrupa'da egemen olan romantizm ve oryantalizm akımı, yüzyılın sosyal, ekonomik, bilimsel ve kültürel gelişmelerine paralel bir biçimde gelişmiştir. Bu akımlarla birlikte batılının, doğu ve doğu halklarına olan ilgi ve merakı artmıştır. Ticaretin gelişmesi ve seyahat koşullarının iyileşmesi ile birlikte düşsel bir imge olan doğu, gezilip görülebilir bir hale gelmiştir. Bu seyahatler iki önemli ürün ortaya koymuştur: Seyahatnameler ve gravürler.

Din adamları, seyyahlar ve sanatçılar Bizans döneminden itibaren bu topraklarda resim yoluyla gördüklerini tespit etme, belgeleme ve tanıtma çabaları içinde olmuşlardır. Gizemli Doğu ülkesi ve yaşam biçimi gravür sanatı için bir anlam ve konu olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere birçok kentin şehir manzaraları, topografik görüntüleri, camiler, sokakları, limanları ve gündelik hayatları birçok sanatçının gravürlerinde yaşayan mekânlar haline gelmiştir.

Makale iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde gravür ve seyahatname kavramlarına değinilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki seyahatname ve gravürün gelişimine etki eden olaylar kronolojik bir sırayla verilmiştir. İkinci bölümde 18. yüzyılın önemli seyyah ve gravür sanatçılarından Julia Pardoe ile William H. Bartnett ele alınmıştır. Pardoe'nin yazdığı, Bartnett'in gravürlerini çizdiği The Beauty of Bosphorus (Boğaz'ın Güzellikleri) adlı seyahatnameden seçilen gravürler dönemin fiziki ve sosyal koşulları altında incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise seyahatnameler ve gravürler ile ilgili genel değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Seyahatnamenin metin ve gravürlerindeki imgeleri göstergebilimsel bağlamda yorumlanmıştır. Makale eserlerin içinde bulunduğumuz çağla olan bağlantısı ve günümüze katkısına değinilerek sonlandırılmıştır.

Osmanlı dönemi gravürleriyle ilgili farklı açılardan ele alan makaleler ve tezler mevcuttur. Çalışmada Osmanlı döneminden bir seyyah, bir sanatçı ve bir kitap seçilmiştir. Kitabın içerisinden seçilen gravürler dönemsel ve sanatsal açıdan değerlendirilmiştir.

OSMANLI DÖNEMİ SEYAHATNAME VE GRAVÜRLERİNDE JULIA PARDOE VE WILLIAM HENRY BARTLETT'IN İZLENİMLERİ

Gravür, Osmanlıca'da "hakk" (kazıma, kabartma) sözcüğü anlamına gelen grafik sanatların bir dalıdır. Aynı zamanda, fotoğraf makinesi yaygınlaşıncaya değin kullanılan bir belgeleme ve resim çoğaltma tekniğidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak kitapları resmetmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. 1494 yılında İtalya ve İspanya'dan gelen Musevi göçmenler ülkeye baskı sanatını getirmişler, 1567'de ise Ermeniler, 1627'de de Rumlar kendi dillerinde kitap basmışlardır (Arslan, 1999, s.67).

Çeşitli amaçlarla başka coğrafyalara seyahat eden, aralarında sanatçı ve bilim adamlarının da bulunduğu gezginler, gördükleri yerleri daha sonra gravür tekniğiyle belgelemek ve çoğaltmak üzere, desen haline getirmişlerdir. Ahşap, çoğunlukla da metal levhalara kazılarak özel kağıtlara geçirilen bu desenler, genellikle, seyahatnamelerin içinde yer almış ya da albüm halinde basılarak çoğaltılmıştır. Gravür ve seyahatname, 19. yüzyıl sonlarına kadar, dünyanın farklı noktalarının tanınmasında temel kaynaklardır (Güzel, 2010).

Osmanlı İmparatorluğu toprakları ve özellikle de başkenti İstanbul, 15. yüzyıldan itibaren Batılılar için bir merak ve ilgi kaynağı olmuştur. Başta diplomatik ve ticari olmak üzere Osmanlı topraklarına gelen Batılılar için bu topraklarda gördükleri hemen her şey yazıya dökülecek ya da resimlenecek kadar önem arz etmiştir. Başlangıçta diplomat ve tüccarlarla Osmanlı topraklarına gelen sanatçı ve bilim adamlarının sayısı yüzyıllar içinde giderek artmış, önceleri İstanbul, kısa bir süre sonra İzmir ve Batı Anadolu ve giderek imparatorluğun dört yöndeki sınırlarına kadar belli başlı merkezler gravür ve seyahatnamelere konu olmuştur (A.g.e., 2010).

Tarih boyunca Avrupa'dan Doğu'ya birçok seyyah gelmiştir. Ortaçağ'da, Haçlı Seferleri'ne katılanlar, Hıristiyanlığın gelişmesi ile gelen diplomatlar, turistler, tüccarlar, sanatçılar ve bilim adamları gibi çok sayıda gezgin Doğu'yu ziyaret etmiştir (Lewis, 1984, s.245). Önceleri genellikle bir askeri sefere katılma veya devlet görevi şeklindeki seyahatler, sonraları daha çok gezilen ve görülen yerlerin doğal güzelliklerini, tarihi yerlerini, medeniyetlerini, toplumsal yaşamlarını anlatmaya yönelik gezilere dönüşmüştür (Olivier, 2007, s.7).

Gezginler ve seyahatnameleri, Avrupa'da yerleşmiş Türk imgesinin oluşmasında önemli bir role sahiptir (İldem, 2002, s.251). Avrupalılar için Osmanlı-Doğu, seyahatnamelerde yerini, en heyecanlı duyguların yaşandığı, Batı'nın rüyalarını süsleyen düşsel gizemli ve egzotik bir tablo şeklinde bulmuştur (Said, 1997, s.29).

Seyahatname, yazarının gezdiği yerler hakkında gözlemlerini ve bilgileri yazıya döktüğü edebiyat türüdür. En geniş anlamıyla, seyahatname, herhangi bir gezgin veya gözlemcinin ziyaret ettiği belli bir coğrafi alan ve belli bir tarihsel döneme dair izlenimlerini ve topladığı bilgileri yazıya aktardığı metinlerdir.

Seyahatnamelerde, gezginler bir toplumun yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, o yöre ile ilgili dikkatini çeken ve okurun dikkatini çekeceğini düşündüğü durumları yazmaya çalışmışlardır. Genellikle doğrudan gözlemleri içeren bu eserler; gezilen yörenin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yaşamına, mimarlık ve sanat ürünlerine, fiziksel yapısına dair bilgiler vermektedir.

Seyahatnamelerin yazılı bölümünün yanında çizili bilgilerin de gezilen yörenin tanımına ve kavranmasına katkısı büyüktür. Çizili bilgiler; haritalar, gravür ve resimler, mimari çizimlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha çok fotoğraf içeren eserlere rastlanmaktadır (Madran, 1981, s.1305–1311).

16. yüzyılda, elçiliklerin kurulmasıyla ve böylece özgür seyahat etme imkânlarının kendilerine tanınmasıyla, Alman, Fransız, İngiliz seyyahlar, Venediklilerle birlikte Osmanlı topraklarında yer almışlardır. 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile batının ilişkilerinin yoğunlaşması, ticaretin ve ticaret yollarının gelişmesi, İmparatorluğun kimi hizmetler için Avrupa ülkelerinden uzman çağırması ve bu ülkelerin çeşitli sebeplerle imparatorluğun çeşitli yönlerini incelemek istemeleri seyahatnamelerin sayısını hızla arttırmıştır (Madran, 1982, s.1305).

Yabancı ressamların ve sanatçıların 18. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarına ve özellikle İstanbul'a sıklıkla gelmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren elçiler ve diplomatlar doğunun gizemli dünyasından etkilenerek yanlarında tüccarları ve sanatçıları da getirmişlerdir. Bunlardan özellikle de Fransız elçiliklerinde Avrupa'da çok ünlü olan Hilair, L'Espinasse, Melling, Pereaulx gibi sanatçılar yer almışlardır. Bu sanatçıların gravürleri Avrupa'da zengin ve asillerin evlerini süslemiş, adeta moda haline gelmiştir (Parlar, 1997, s.23).

Napolyon'un 1789 Mısır Seferi, 1830'da Cezayir'in Fransızlar tarafından alınması, 1821–30 Yunan Bağımsızlık Savaşı, 1854–55 Kırım Savaşı ile batı dünyasının, doğu kültürüne olan merakı daha da artmıştır. Bunları resimlemek ve yayımlamak için 1822'de Societe Asiatique, 1823'de Royal Asiatic Society ve 1842'de American Oriental Societ kurulmuştur. Doğuya giden yolların buralardan geçmesiyle de gravüre olan ilgiyi arttırmıştır (Germaner ve İnankur, 2006,s. 11).

Başta İstanbul olmak üzere, şehir manzaraları, şehrin topografik görüntüsü, anıtlar, camiler, sokaklar, liman birçok sanatçının gravürlerinde yaşayan mekânlar haline gelmiştir. Sanatçılar tarafından yerinde resmedilen konular ancak bu sanatçıların Avrupa'ya dönüşlerinde gravür olarak gerçekleştirilmiş ve çoğu zaman albüm olarak yayınlanmıştır (Dündar, 2010, s.40).

Osmanlı topraklarında dolaşan sanatçıların bu topraklarda yapmış oldukları desenler Avrupa'da gravür ve litografi atölyelerinde levhalara aktarılarak çoğaltılmışlardır. Gravürlerin kitaba basımlarında, deseni hazırlayan kişi ile bunu levhaya geçiren ve kâğıda basacak kişiler genellikle farklıdır (Arslan, 1996, s.22). Gravürlerin sol ve sağ kısımlarında bunların kim olduğunu belirten isimler mevcuttur. Buna göre, genel olarak, sol alt kısımda yazılı olan isim deseni hazırlayan kişi, sağ alt kısımda ise gravür sanatçısının adı yer almaktadır. Erken dönemlerde isimlere yer verilmeyen gravür örnekleri bulunmaktadır. İsimler, 15. yüzyılın ortalarından itibaren belirginleşmeye başlamıştır. Bu da genellikle sanatçı adlarının baş harfleri monogram haline getirilerek tahta bloklara ve gravürlere işlenmesi şeklindedir. Bu isimlerin yanında da sanatçı tarafından yapıldığını belirten bazı kısaltmalar bulunmaktadır (Brunner, 2001, s.2-3).

Seyahatnamelerin kurgusunu oluşturan Osmanlı toplumunun gündelik yaşamı ve gelenekleri, bayram veya selamlık alayı gibi törenler, harem, esir pazarı, hamamlar, giyim tarzları, mesire yerleri, kahvehaneler, Boğaziçi, diğer semtler ve sokaklar, abideler, pazar ve mahalleler gibi temaların zaman zaman dönemin oryantalist resim ve gravürleriyle örtüştüğü görülmektedir. O dönemde, İstanbul'a gelen birçok sanatçı, seyahatnameler için genellikle İstanbul'un değişik mekânlarını konu alan gravürler çizmişlerdir. Gravürlerde resimlenen kent eğer deniz kıyısındaysa, ilk görünümler genellikle denizden bakılarak yapılmaktadır. Bu görüntülerde kentin ana özelliğindeki baskın öğe, Müslüman kimliğini vurgulayan camilerdir. Daha sonra, eğer varsa, kale ya da akropol belirginleştirilir. Ayrıntılar kente yaklaşıldıkça netleşmekte, limanlar ve konutlar ortaya çıkmaktadır (Sevim, 2002).

Edward Said;

"Ben ve diğerleri ayrımından hareketle dünyanın merkezine kendisini koyan Batı, Ortaçağdan itibaren Doğu kültürleri, medeniyetleri ve inançları etrafında başlattığı şarkiyat çalışmalarıyla kendi doğusunu oluşturmuş bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan doğu imajı günlük hayattan siyasete, sosyal bilimlerden güzel sanatlara kadar hayatın tüm alanında batıdan farklılık göstermiştir. Bu düşünce sistemine göre, batı aklı ve rasyonel düşünme sayesinde insanlığın en ileri aşamasını yansıtmaktayken; doğu aklını kullanma ve yeteneğinden ve tarihten yoksun, tarihin dışında yaşayan doğunun bu gelişmeleri gerçekleştirmesi mümkün değildir" ifadesini kullanmıştır (Said, 1995, s. 22).

İstanbul'un geleneksel kent özellikleri 18. yüzyıla kadar temelde değişmemiştir. Kentin temel işlevlerinin konumları aynı kaldıkça, ulaşım ağıyla birbirleri arasındaki ilişki de sürmüştür. Fetihten sonra; yönetimin Bizans modeli üzerine, en önemli dinsel yapı olan Ayasofya ve meydan olarak benzer bir işlevi sürdüren Hipodrom ve Eski Saray'dan sonra yapılan Topkapı Sarayı dolaylarında konumlanmıştır. Ticaret binaları ve çarşılar ise Bizans Dönemi'nden kalan yerlerde, Galata ve Haliç içlerine kadar uzanmıştır.

Mısır ve adalardan gelen gemilerin denetim bekledikleri Gümrük Eminliği önü, Mısır Çarşısı'yla ve depolama binalarıyla aynı ilişkiyi sürdürürken, Balık Pazarı, Odun Pazarı, Unkapanı, Yağ Kapanı, Yemiş Pazarı gibi iskeleler gemilerin boşalttıkları tüketim mallarının adı ile anılmışlardır (Denel, 1982, s.45).

18. yüzyılda İstanbul'da mimari anlamda bir canlanma olmuş ve yüzyılın başlarında ahşap köşkler, konaklar inşa edilmiştir. Kamusal nitelikli hayrat yapılar yerine konut türü yapılar inşasında hareketlilik görülmüştür. Bu sivil yapılar Haliç'in yukarı kısmında ve Kâğıthane Deresi'nin aşağı bölümünde, Boğaziçi kıyılarında gelişme göstermişlerdir. Kente yeni iskân sahaları katılarak İstanbul'un sınırları genişlemiştir.

Yerleşmeler, 19. yüzyılda kentin açık alanlarına doğru yayılma eğilimi göstermiştir. Sur içi bölgesi, surların dışına doğru taşarken, Galata - Beyoğlu, mezarlık alanları da içine alarak genişlemiş, Boğaziçi de kuzeye doğru gelişmiştir. İstanbul panoramaları artık sadece anıtlardan değil, yeni işlevlerde ortaya çıkan yapı türlerinden etkilenmiş, eğitim, ekonomi, yönetim ve ticaret binaları kitleleriyle kentin görsel özelliklerini değiştirmiştir (Denel, 1982, s. 46, Cezar, 2002, s.290–291).

Seyyahlar ve sanatçılar tarafından İstanbul'un görünümü 15 ve 16. yüzyıllarda daha çok atlaslarda, tarih ve coğrafya kitaplarında yer alan, figürsüz şematik çizimler olarak tasarlanmıştır. 17. yüzyıldan sonra ise yerini, kentin topografyasını ve doğasını duyarlıkla yansıtan manzara resimlerine bırakmıştır (Renda, 1995, s.13).

17. yüzyılda gravürler özellikle İstanbul'u tanıtan eserler niteliğindedir. Gravürlerde eserlerin yanlarında açıklamalar yazılmıştır. 18. yüzyılda mimari tarzda çizimler çoğalmıştır. Seyyahlar anlatımlarında, İstanbul'un mimari öğelerine çok fazla yer vermişlerdir. Belli başlı saraylar, camiler, köşkler, su kemerleri, iç ve dış mekânlara yer verilmiştir. Kentin Boğaziçi'ne doğru giderek büyüdüğü 18. yüzyılda, yalnızca kuzeyden bakarak çizilen görünümler yerini Üsküdar kıyılarına ve Boğaziçi'ne uzanan daha geniş manzaralara bırakmıştır.

19. yüzyılın oryantalist sanatçıları ise, bir önceki yüzyılın İstanbul panoramaları yerine, kentin pitoresk doğasını ve özgün mimarisini betimleyen resimlerinde, doğunun gizemli yaşamından kesitler sunmuşlardır. İstanbul ve İstanbul yaşamını en gerçekçi yönleriyle yansıtan sanatçılar 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'a gelerek, burada bir süre yaşamış olanlardır. Boğaziçi ressamları da denilen bu ustaların çoğu İstanbul'daki elçilik ve çevrelerinde çalışmışladır. Bütün bu resimler, büyük imparatorluklara başkentlik yapmış olan İstanbul'un özgün tarihini, doğasını, dokusunu, anıtlarını, yaşam biçimi ve geleneklerini sergilemektedir (Renda, 1995, s.13, Germaner ve İnankur, 2006, s. 11).

Julia Pardoe, William Henry Bartlett ve Boğaz'ın Güzellikleri

İstanbul'a gelerek Boğaziçi ressamları adı verilen sanatçılardan en ünlülerinden William H. Bartlett ile çalışan yazar Julia Pardoe'nin yazdığı seyahatnameler oldukça yankı uyandırmıştır.

Küçük yaşta edebi eserler vermeye başlayan Londra doğumlu edebiyatçı ve seyyah Julia Pardoe, 14 yaşında yazdığı ve ilk defa basılan şiir kitabı ile edebiyat hayatına atılmıştır. İlk dikkate değer eseri, Portekiz'e yapmış olduğu seyahate ait notlarını içeren ve 1833'te yayımlanan Traits and Traditions of Portugal adlı kitabıdır. Prenses Augusta'ya ithaf ettiği bu kitap ile prensesin özel ilgisini çeken Pardoe, bu kitabında 15 ay süreyle kaldığı Portekiz'deki kişisel gözlemlerini anlatmıştır.

Babası ile 30 Aralık 1835'te İstanbul'a geldiği bilinen Pardoe, Lady Mary Wortley Montagu'dan sonra Türkiye hakkında en geniş bilgiye sahip ikinci yabancı kadın olma sıfatını kazanmıştır. Keskin bir gözlemci olan Pardoe doğu seyahatlerini aktardığı eserlerde, doğu halkları ve davranış biçimleri hakkında derin ve doğru bilgiler vermiştir. Dönemin İstanbul'unu ve yaşamını, kendine has renkli üslubu ile yazdığı The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks (I-II, Londra, 1837) adlı kitabında ele almıştır. Avrupa'da oryantalizm akımının başladığı dönemde çok ilgi çeken bu kitap, daha sonra üç cilt olarak 1838, 1845 ve 1854'te tekrar basılmıştır. Pardoe'nun İstanbul için kullandığı ifade seyahatnamesine de adını veren Sultanlar Şehri'dir:

"Haliç'e demirlediğimizde tarih 30 Aralık 1835'ti; uzun müddettir beslediğim ümitler nihayet hakikat olmuştu; kalabalık tepelerin üzerindeki tahtına kurulmuş olan, sahilleri saraylardan bir çelenkle çevrili Boğaziçi'nin gümüşi sularının eklerini yaladığı "şehirlerin sultanı" önümdeydi işte. Marmara Denizi'nde şiddetli ıstırap içinde geçirdiğim gecenin ardından güçlükle kendimi güverteye sürükleyebilmiştim; nihayet bunu yapmaya muvaffak olduğumda, gemi Saray bahçesinin surlarının dibinde demir atacağı yere varmıştı bile. Hava kar yüklüydü; İstanbul'u ilk defa mevsimlerin bu en haşininin kürk mantosuna bürünmüş halde gördüm. Öyle dahi olsa, üzerime üşüşen his keşmekeşi içinde öne çıkan biri vardı ki, o da saf bir hazdı. Başka nasıl olabilirdi ki? Sanki bir periler diyarına bakıyor, en çılgın hayallerimin cisimleştiğini görüyor ve böylece yeni dünyanın insanı haline geliyordum." (Pardoe, 2010, s.3).

J. Pardoe'nun, İstanbul'da bulunduğu dönemde yapmış olduğu gözlemlerini gerçekçi bir dille ifade ettiği diğer bir eseri ise, 1838'de yayımlanan The Beauties of the Bosphorus 'tur. 1839, 1854 ve 1874'te yeni basımları yapılan kitap, 19. yy'da avrupalıların geliştirmiş olduğu gravürlü kitap geleneğinin en iyi örneklerinden biridir.

Ressam William Henry Bartlett'in çizdiği resimlerin, çelik baskı gravürleri ile de yazarın renkli anlatımının pekiştirildiği bu eserde, bir harita ve metin dışında 83 adet çelik baskı gravür ile İstanbul ve çevresindeki mimari doku ve günlük yaşam aslına son derece sadık kalarak yansıtılmıştır. Bartnett bu gravürleri hazırlarken desenleri kendisi çizmiş, gravür işlemini ise çoğu zaman bir başkası üstlenmiştir. (Arslan, 2000, s.47).

Pardoe seyahatnamelerinde, İstanbul'da geçirdiği zaman zarfında edindiği bilgi ve gözlemlerini aktarmıştır. İstanbul'un mesire yerlerini, anıtları, çarşıları gezmiş, bayram alaylarına ve sarayın düğün alaylarına katılmış, devlet kademesinden çeşitli isimlerin konaklarına misafir olmuştur. Yazar, İstanbul'un eşsiz doğa güzellikleriyle dolu Boğaziçi'ni, halkın eğlence yerlerini, anıtlarını ve çarşılarını dolaşmış, bayram ve sarayın düğün alaylarına katılmış, çeşitli sosyal konumdaki kişilerin konaklarında konuk olarak bulunmuştur (Yenen, 1994).

Bartlett'in resim ve kitapları ise gezdiği yerlerdeki insan ırklarını, adetlerini, tarihlerini, eski ve yeni yapılarını, askeri ve sivil kurumlarını, kıyafet ve günlük yaşamlarını yansıtmıştır. Bu açıdan bakıldığında sanatçının çalışmaları belgesel değer taşımaktadır. Yapıtlarında gezdiği yerlerin antik, eski ve yeni yapılarını, askeri ve sivil kurumlarını, giysilerini, alışkanlıklarını, topografik yapısı, bitki ve hayvan zenginliğini sanatsal bir kimliğe büründürerek sunmaktadır (Arslan, 2000, s.46–47).

Bartlett, Müslüman doğu dünyasını pitoresk ve romantik bir anlayışla yansıtmıştır. İstanbul desenlerinde, saray, cami, çeşme, mezarlık, yalı, çarşı ve insanlarıyla romantik bir doğu atmosferini ön plana çıkarmıştır. 1830'lu yılların ikinci yarısından itibaren Bartlett, İngiltere ve Avrupa'da yakından tanınmakta ve desenlerinden oluşan gravürlerin olduğu seyahatnameler geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Desenleri çeşitli yazarlarca kullanılan Bartlett, kendi yazdığı seyahatnamelerde de bu desenleri kullanmıştır.

Boğaz'ın Güzellikleri adlı seyahatname 50 bölümden oluşmaktadır. Bunlar arasında Eyüp, Galata, Beşiktaş, Beylerbeyi, Boğaz, Kilyos gibi bölgelerin doğal güzelliklerinin resmedilmesinin yanı sıra, hamamlar, çeşmeler, marketler, camiler ve tarihi yerler gibi özel mekanları da resmedilmiştir.

Mekân geometrisini oluşturan, mekân sınırlayıcıları, yüzeylerin biçim, doku ve renkleri, donatı elemanları bir bütün halinde mekân algılamasına temel teşkil etmektedir. İtalyan Kuramcı Umberto Eco, mimariye gösterge bilim açısından baktığı metninde; mimari nesnelerin görünürde hiçbir şey iletmediklerini, bildirişim amaçlı olmadıklarını, işlevsel olduklarını söylemektedir. Fakat toplum oluştuğunda, her kullanım kendi kendisinin göstergesi durumuna dönüşmekte, bir anlatım içermektedir (Aktaran: Dündar, 2010; Erkman, 1981, s.88–90). Pardoe'nin kaleme aldığı mekanları bu açıdan okumak mümkündür.

İstanbul kent dokusu içerisinde gördüğümüz çeşme ve sebiller, ressam ve seyyahlara ilham kaynağı olmuş ve dolayısıyla hepsi bu zarif ve güzel yapıları bol bol işlemişlerdir. Osmanlı sokaklarının en temel yapıları içinde olan çeşme ve sebiller mimarileri, işlevleri ve sosyal yaşantılara katkılarıyla Osmanlı kenti için özel bir yere sahiptirler.

Pardoe, Küçüksu Çeşmesi için şu sözleri söylemiştir:

Su, yaprak ve ışıktan pırıl pırıl bir manzara,

Beyaz peçeli hanımlar, sarıklı erkekler hep orada;

Etrafta toprak ve deniz ışıl ışıl,

Güneş altında da güzel mi güzel,

Yumuşak dalgacıklar Boğaz sularında raks ediyor,

Hafif esintiler dağın tepesini süpürür gibi,

Kadın sesleri, çocukların neşeli gülüşleri,

Birbirine karışıp geliyor kulağa ahenkli ahenkli. (Pardoe, 1835).

Gravüre bakıldığında sultanlar, çimenin üzerinde uzanmaktadır, hemen yanlarında ise at arabaları yanaşmaktadır. Küçük su çeşmesinin etrafında toplanan insanlar boğazın güzelliklerini seyretmektedir. Bu dönemde insanlar eğlenmek için genellikle deniz kenarına inmiş, kalabalıkla birlikte piknik yapmışlardır. Pardoe ve Bartnett gözlemledikleri görüntüleri olabildiğince net ve dolaysız olarak aktarmışlardır.

Resim 1 Bartnett, Valley of Sweet Waters on the Bosphorus, 1838.

Klasik dönem Osmanlı mahallesinin ikinci kurucu öğesi, ticari yaşantının sembolü çarşı olmuştur. Bu dönemde dinsel yaşantıyı temsil eden cami sembolü ile iktisadi yaşantıyı temsil eden çarşı sembolü aynı paralelde, gündelik hayatın bütünlüğünü korumuştur (Işın, 2006, s.84). Geleneksel Osmanlı kültüründe iki tür çarşı tipi görülmektedir. Bunlardan ilki çok merkezli ticari yapıyı bünyesinde barındıran çarşı tipidir. Kapalı çarşı bunlardan biridir. Geleneksel kültürün ikinci çarşı tipi ise Mısır çarşısı ve Vezneciler'deki Kâğıtçılar Çarşısı gibi daha çok belirli meslek kolunun etkinlik gösterdiği dar ölçekli iktisadi mekânlardır (Işın, 2006, s.85–86). Pardoe Kapalı Çarşı hakkındaki görüşlerini olumsuz bir biçimde dile getirmiştir:

"Bende uyanan ilk duygu düş kırıklığı oldu. Bu yapının en büyük çekiciliği kuşkusuz devasa boyutlarda olması; çünkü bakımlılık ve zenginlik açısından Londra'daki minyatür çarşılarımızın yanında ancak bu kadar aşağı kalabilir. Kaba taşlarla döşeli zemini nahoş derecede pis, içinden gerek görüntüsü gerek kokusuyla sevimsiz çok sayıda yalak geçen, kötü ışıklandırılmış, beceriksizce inşa edilmiş ve labirentlerin tümünde gezindiğinizde kapladığı alana dair hiçbir fikir vermeyen bir çarşı. İster istemez, gezginlerce neden bu kadar abartıldığı ve gezi yazarlarımızca neden göklere çıkarıldığı merak konusu oluyor." (2010, s.219).

Resim 2 Bartnett, Kapalıçarşı, 1835.

Cemaatin toplanıp ibadet ettiği bir mekân olarak camiler, gündelik hayatın dinsel yaşantısını sembolize etmektedir. Klasik dönemde mahalle caminin etrafında biçimlenmekte ve gündelik hayatın kültür temelini oluşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nu konu edinen seyahatname ve gravürlerde camiler önemli bir yer tutmuştur. İstanbul'un siluetini belirleyen camiler, kentin özellikle İslam kimliğinin bir göstergesidir. Topografyayla uyum içinde her tepenin üzerinde yer alan camiler ve minareleri panoramik manzaralarda İstanbul'un sunumu açısından önemlidir.

Camiler, dini inanışı sembolize eden yapı olmasının yanı sıra, gündelik yaşamla iç içe, Osmanlı toplumunu yansıtan dinamik bir yapı içerisinde sunulması açısından önemlidir. Kimi zaman cami avlusunda; kadınlar, şadırvanda abdest alan insanlar, sohbet eden figürler, seyyar satıcılar, çınar ağaçları; kimi zamanda iç mekanda ibadet eden figürler resmedilmiştir.

Pardoe'nin de ilgisini çeken en önemli camilerden biri Süleymaniye Cami'dir. Bartnett tarafından kuşbakışı çizilen camide boğazın güzellikleri yan unsur olarak verilmiştir. Mimarinin yapısı en ince detaylara kadar resmedilmiştir. Caminin yan taraflarında türbeler yer almaktadır.

Resim 3 Bartnett, Süleymaniye Camii ve Türbesi, 1835.

Pardoe'nin ilgisini çeken diğer bir mekansa hamamlardır. Mahallenin temizlik ihtiyacını karşılayan, büyük bir kubbenin altında etrafında küçük kubbelerden meydana gelen hamamlar; mahalle sakinleri tarafından sık sık ziyaret edilmekte özellikle de kadınlar için bir nevi sosyal toplantı yerleri sayılmıştır. Pardoe'ye göre hamamlar;

"Hamam aslında doğulu kadınların yeryüzündeki cennetidir. Burada eğitimsiz ama zeki kadınlar kapasitelerinin el verdiği ölçüde siyaseti, toplumsal ve ulusal sorunları, skandalları, evlilikleri ve bu göğün altında olup biten diğer bütün mevzuları tartışırlar, ayrıca kalabalığın gürültüsü, keşmekeşi ve heyecanı içinde haremin sessiz ve yalıtılmış ortamından da iyice intikam alırlar… Bana göre bir Türk hamamının mantık olarak karşı çıkılabilecek iki özelliği var, bunlar da aşırı yorucu olması ve çok zaman harcatmasıdır"(2010, s.55-56).

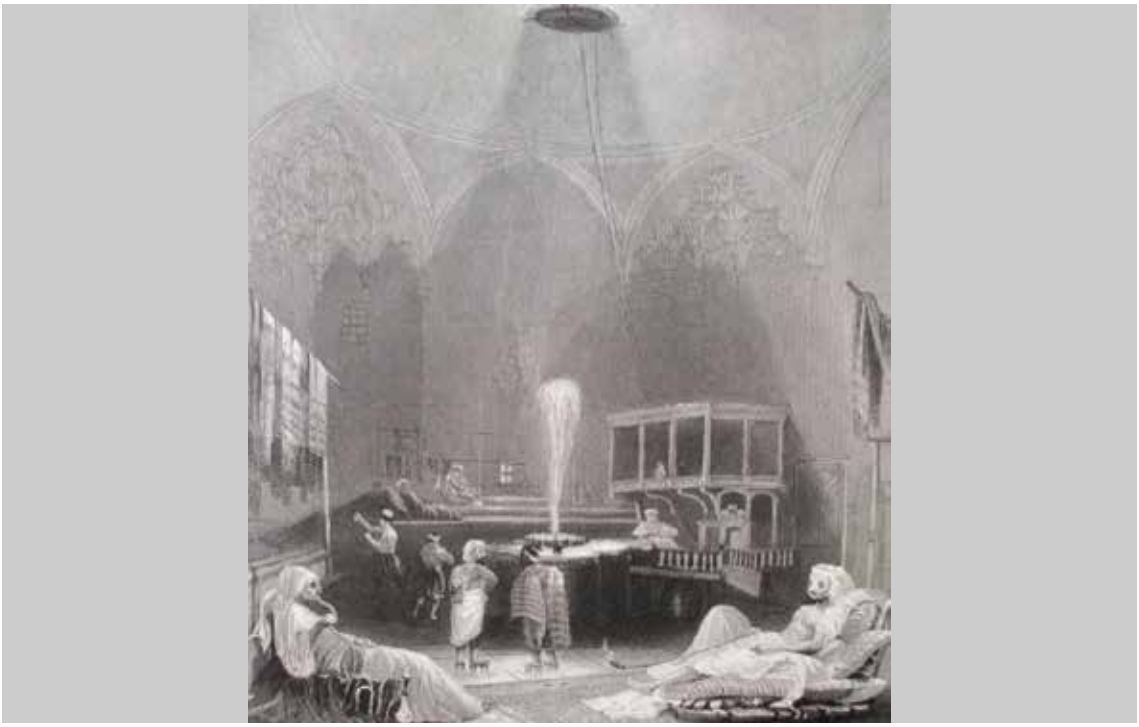

Resim 4 Bartnett, Hamam ve Soğukluk, 1835.

Seyyahlarda hem mimari açıdan hem de efsaneleri açısından derin etki yaratan mekanlardan biri de Kız Kulesi'dir. İstanbul'u panoramik bir biçimde kuşatan mesire yerlerinin dışında mimari yapı olarak seyahatnamelerde yerini almıştır. Pardoe'e de diğer seyyahlar gibi yapıdan etkilenerek kaleme almış ve bir gravürünü çizdirtmiştir.

Resim 5 Bartnett, Kız Kulesi, 1835.

Osmanlı sarayı, Batılılar için romantik, egzotik ve erotik doğu imgesinin temel öğesidir. Osmanlı döneminde İstanbul'da yapılmış olan saraylar, Avrupalı sanatçılar için vazgeçilmez konulardandır. Günümüze ulaşamayan ahşap ve kâgir örneklerinde bulunduğu başkentteki saraylar dışarıdan görüldüğü kadar resmedilmiş olup belgesel nitelik taşıması açısından önemlidir (Arslan, 2006, s.170).

Saraylar arasında en çok resmedilen kuşkusuz ki Topkapı Sarayı olmuştur ancak Pardoe'nin ilgisini Beylerbeyi Sarayı da oldukça çekmiştir. Seyahatnamesinde bu saraya da yer veren Pardoe;

"Sultanın Anadolu yakasındaki yazlık Beylerbeyi Sarayı Boğaziçi'nin en zarif eseridir. Bu sahil boyunca uzanan gayrimuntazam cepheli kâşane olup, Boğaz'ın suları pırıldayan mermer merdivenleri yıkar. Şurada burada esrarengiz kafesli menfezlere girer. Bina ahşaptır. Harem kısmı yaldızlı küçük tahta kepenklerle mestur pencerelerle müzeyyen bir sıra müselleri yüksek dairelerden mürekkeptir… Bütün bina beyaz ve sarıya boyanmıştır; bir insan eserinden ziyade büyülenerek yeryüzüne çıkmış bir peri sarayını andırır. Merdivenlerin müntehasındaki mermer kapıdan müzehher ve muhattar bir bahçeye geçilir. Buradaki havuzlardan savrulan fıskiye suları ruha sukün veren nağmelerini etrafta dağıtırlar. Rengârenk çiçeklerin arasında kavsi kuzahın bütün elvanı ile mülevver parlak tüylü kuşlar dolaşır. Bu güzel bahçeyi deniz tarafındaki nazardan saklayan yaldızlı kafeslerin yanından geçildikten sonra muhteşem bir kapıdan saraya girilir…" ifadelerini kullanmıştır (2010, s.131).

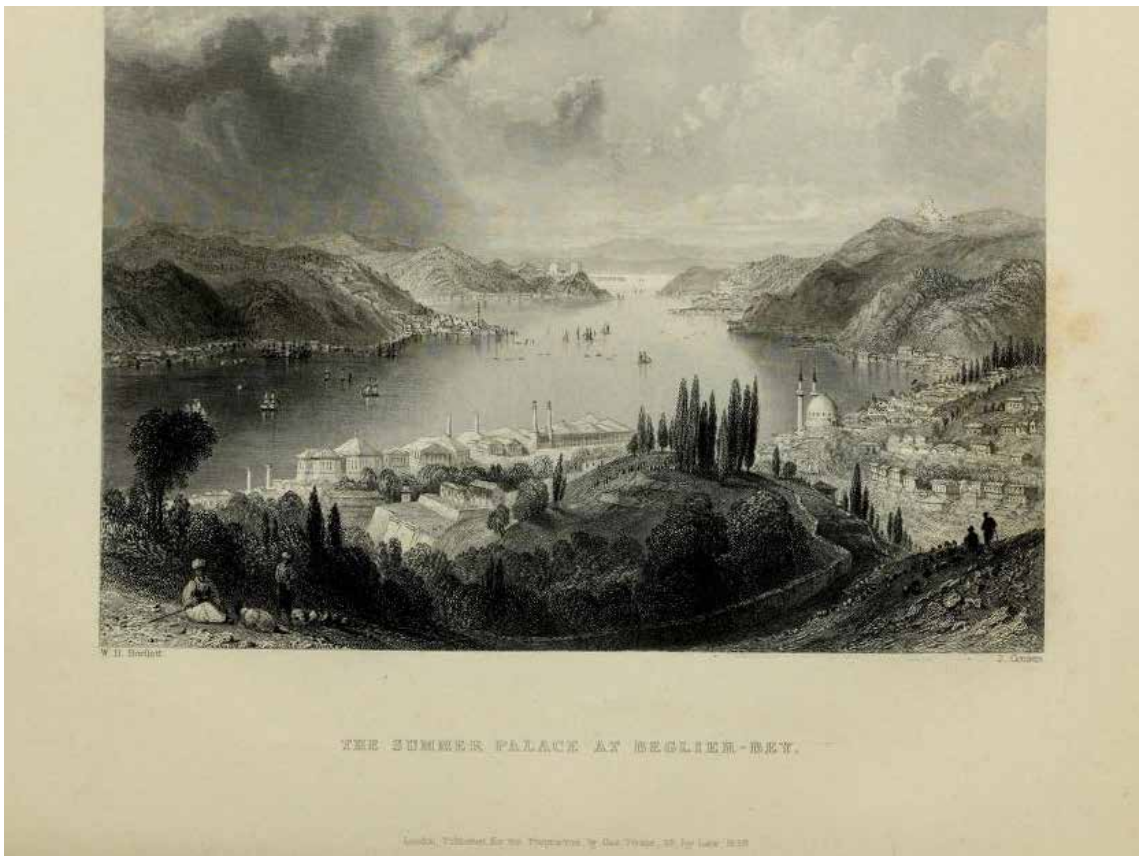

Resim 6 Bartnett, Beylerbeyi'nde Yazlık Saray, 1835.

Diğer bir gravür sahnesinde, Yeni Saray kuşbakışı görüntülenmiştir. Arkada yine cami görüntüleri ile ticaret gemileri vardır. Bu iki simge Bartnett ve diğer sanatçılar eserlerinden sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Şehir manzarasının yanı sıra gravürde Osmanlı'daki günlük hayattan bir görüntüde mevcuttur. Askerler çadır kurmuş şehri gözetlemektedir. Bazıları ise kendi aralarında sohbet etmektedirler. Önceleri siyah beyaz çizilen gravür ardından renklendirilmiştir.

Resim 7 Bartnett, Scene from Above New Palace.

Bir başka gravürde ise, Boğaz'da gemiler görülmektedir. Arkada cami ile şehir silueti yer almaktadır. Bu dönemde Osmanlı'da deniz ticareti oldukça fazladır. Yabancı tüccarlar ve gezginler ülke topraklarına sıkça seyahat gerçekleştirmişlerdir. Gemilerin yanından geçen gondollarda gezintiye çıkan sultanlar ve beyefendiler gravürün temasını oluşturan ana unsurlardandır. Bartnett, gravürü çizerken ışık gölge oyunlarına son derece dikkat ederek ton geçişlerini oluşturmuştur.

Resim 8 Bartnett, Scene of the Bosphorus, 1838.

SONUÇ

Osmanlı Dönemi Seyahatname ve Gravürlerinde Julia Pardoe ve William H. Bartnett'in İzlenimleri adlı makalede Osmanlı dönemindeki gravürlerin yapılış ve seyahatnamelerin yazılış amaçları anlatılmıştır. İki kavram Julia Pardoe'nin Boğaz'ın Güzellikleri adlı seyahatnamesinde William H. Bartnet'in resmettiği gravürler aracılığıyla örneklendirilmiştir.

Dönem içerisinde Avrupa'da siyasal, sosyal ve teknik anlamdaki gelişmeler edebiyat ve sanatı da etkilemiştir. 1798–1901 Mısır Seferi, 1830'da Cezayir'in Fransızlar tarafından alınması gibi olaylara, batının doğuya olan ilgisi artmıştır ve oryantalizm olarak adlandırılan doğu kültürüne olan merakı araştırmak için enstitü ve kurumlar kurulmuştur (Germaner-İnankur, 1989, s.22). Böylece egzotizm, romantizm ve oryantalizm akımlarıyla doğu, sanat ve edebiyat yapıtının nesnesi olmuştur. 19. yüzyıl seyahat koşullarının da iyileşmesiyle düşsel olan doğu imgesi, ulaşılabilir bir hale gelmiştir.

Batılının doğuya yaptığı gezilerde görsel imgeler yazarların ve sanatçıların eserlerine aktarılmıştır. Makalede seçilen seyahatname içeriği ve görsel imajları aracılığıyla, Batının Osmanlı Devleti'nin kültürü, mimarisi, dönemin toplumsal, siyasal, askeri olaylarına bakışını sunmasının yanı sıra, batılının doğuyu algılayışı ve yansıtma biçimi de göstermektedir.

Seyahatname gravürlerinde sanatçı, İstanbul'u belgesel nitelikte ve realist bir yaklaşımda yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı halkının gelenek ve kültürünü, günlük yaşam tarzını, etnik tipleri, kıyafetlerini ve mimarisini belgeleyen eserler gerçekleştirmişlerdir. Oryantalist içerikli günlük yaşam sahnelerinde portreler, sanatçılar için anlatımı zenginleştiren öğeler olarak görülmüştür. Genellikle Türkiye dışına götürülmek için yapılmış olan eserlerde, İstanbul'un mistik ışığı ve atmosferi, İslam mimarisi doğulu kadın ve erkek giysileri, kullanılan eşyalar ve davranışlar vurgulanmıştır (Dündar, 2010, s.160).

Makalede Osmanlı Döneminde yazılmış, diplomatik amaçlarla İstanbul'a gelmiş Julia Pardoe'nin Boğazın Güzellikleri adlı seyahatnamesinden William H. Bartnett'in çizdiği gravürlerden seçilenler incelenmiştir. İncelenen eserler şehrin gündelik yaşantısını ve güzelliklerini aktarmaktadır.

Bartnett'in kamusal mekânların tasvirlerinde figürler, canlı, yaşayan ve anı yakalamış izlenimi vermektedir. Küçüksu Çeşmesi gibi mesire yerlerinin yansıtıldığı gravürlerde piknik yapan figürler zamansızlık hissi uyandırmaktadır. Bu gravürlerde, Osmanlı toplumunun yeme-içme kültürü, eğlence anlayışı, ulaşımı, sosyal ilişkileri, Osmanlı kadını ve erkeği gibi birçok alan konu edilmiştir (A.g.e, 2010, s.161).

Cami gravürlerinde Osmanlı'nın dinsel mekanlarının görünüşü aktarılmış, bir sır olarak görününen hamamlar kadın seyyahlar tarafından açığa çıkartılmıştır. Pardoe gittiği hamamlarda bu sır perdesini kaldırarak onları en

ince ayrıntısına kadar yazmış ve Bartnett ise resmetmiştir.

Osmanlı çarşı ve sarayları yine seyyahların ilgisini çeken iki önemli yer olmuştur. Osmanlı'nın ihtişamının en belirgin biçimde hissedildiği sarayların mimari özellikleri detaylı bir biçimde gravürlere aktarılmıştır.

Osmanlı dönemi seyahatname ve gravürleri, bir nesnenin ya da kişinin nasıl göründüğünü anlatmakla kalmayıp aynı zamanda da konunun eskiden başkalarına nasıl gördüğünü anlatması açısından son derece önemlidir.

Bu gravürlerde, Osmanlı toplumu, kamusal mekânlar, sivil mimari, askeri yapılar ve diğer konular olarak tasnif edilerek sanatçının bakış açıları, seyyahın ele aldığı konulara ilişkin değerlendirme yapılmıştır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Mehmet. Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve

Şenlikleri, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1999.

BRUNNER Felix, Gravürün El Kitabı, (Cev. Feyzan Yaman), İstanbul, 2001.

CEZAR, Mustafa. Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

DENEL, Serim. Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, Ankara, 1982.

DÜNDAR, Sibel. II. Mahmud döneminde (1808–1839) İstanbul'da Gündelik Hayatın Gravürlere Yansıma Biçimi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

GERMANER Semra ve İNANKUR Zeynep. 19. Yüzyılda Oryantalizm ve Türkiye, Osmanlı Sarayı'nda Oryantalistler, TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul, 2006.

GÜZEL, Eylem. Ege Bölgesi Kent Mimarisinin Seyahatname ve Gravürlere Yansıması (18. ve 19. Yüzyıllar) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Van, 2010.

İNANKUR, Zeynep, Oryantalizm, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1993, 1389- 1391.

IŞIN, Ekrem, İstanbul'da Gündelik Hayat - İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri, İstanbul, 2006.23

LEWIS Bernard, Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları, (Cev. Esim Erdim – Salih Özbaran), Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir, 1984, 245-264.

MADRAN Emre, Seyahatnamelerde Anadolu Kenti, IX. Turk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, C. III. Ankara, 1989, 1303-1322.

OLIVIER, Antoine. 18.yüzyılda Türkiye ve İstanbul, İstanbul, 2007.

PARDOE, Julia , The City of The Sultan and Domestıc Manner of the Turks in 1836, London, 1838.

PARDOE, Julia. The Beatuies of the Bosphorus, London, 1835.

PARLAR, Gündegül. Gravürlerle Eyüp, Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler- I, İstanbul, 1997

RENDA Günsel, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, Ankara, 1977.

SAİD Edward W., Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu, (Çev. Selahattin Ayaz), İstanbul, 1997.

SEVİM Mustafa, Gravürlerle Türkiye, Giysiler Portreler, C. I. II. Ankara, 2002.

Fundamental Visi